

GLOBALLASHUV SHAROITIDA “KOMIL INSON” NI TARBIYALASHDA SUN'IY INTELLEKT VA QADRIYATLAR MUTANOSIBLIGI SHAXS IJODKORLIGI MAHSULI

Radjapov Kamoliddin Erkayevich,

*ISFT institute “Iqtisodiyot va kompyuter injiniring”
kafedrası, dotsenti, i. f. n. (PhD).*

Erkayeva Bibirobiya Kamoladdin qizi,

E-mail: kmoladdinradjapov@gmail.com

TDIU mustaqil izlanuvchisi,

ISFT instituti “Menedjment” kafedrası assistenti

E-mail: erkaboevabibirobiy@mail.com.

Annotatsiya

Jahon raqamli global iqtisodiyotning chuqurlashuvi sharoitida iqtisodiy o'sishning pasayishi, uning rivojlanishiga yangi mexanizmlarni tadbiq qilishni talab qilmoqda. Ijtimoiy tengsizlikning kuchayishi, global darajada ishlab chiqarishning chuqurlashuvi jahon savdosi va transchegaraviy investisiyalar taqsimlashni qayta ko'rib chiqishni, kelajakda sun'iy intellektning jahon bozori rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi omillardan hisoblanadi. Shuningdek, bugungi kunning asosiy talabi komil insonni tarbiyalashda innovasion nanotexnologiyalarni o'zlashtirish, qo'llashda qadriyatlar va sun'iy intellekt uyg'unligini ta'minlashga erishish orqali mamlakat mustaqilligi va suverineteti abadiyligini ta'minlovchi shaxsni tarbiyalash bugungi kunning asosiy maqsadlarimiz hisoblanadi.

Kalit so'zlar: Yangi O'zbekiston, raqamli global iqtisodiyot, global institutsional iqtisodiyot, tadbirkor, barqaror rivojlanish, taraqqiyot strategiyasi, IT-park, oila, mahalla, davlat, jamiyat, strategiya.

Аннотация

Замедление экономического роста на фоне углубляющейся цифровизации мировой экономики требует внедрения новых механизмов ее развития. Растущее социальное неравенство и углубление глобального производства становятся факторами, способствующими переосмыслению мировой торговли и трансграничного распределения инвестиций, а также влияют на перспективы развития глобального рынка искусственного интеллекта. Кроме того, в современных условиях особую значимость приобретает освоение инновационных нанотехнологий в контексте формирования высоконравственной и интеллектуально развитой личности, способной обеспечить устойчивость, независимость и суверенитет государства. Гармоничное сочетание человеческих ценностей и

возможностей искусственного интеллекта становится важнейшей задачей нашего времени.

Ключевые слова: новый Узбекистан, цифровая глобальная экономика, глобальная институциональная экономика, предприниматель, устойчивое развитие, стратегия развития, IT-парк, семья, махалля, государство, общество, стратегия.

Annotation

The slowdown in economic growth against the background of the deepening digitalization of the global economy requires the introduction of new mechanisms for its development. Growing social inequality and deepening global production are becoming factors contributing to the rethinking of global trade and cross-border investment distribution, as well as affecting the prospects for the development of the global artificial intelligence market. In addition, in modern conditions, the development of innovative nanotechnologies is of particular importance in the context of the formation of a highly moral and intellectually developed personality capable of ensuring the stability, independence and sovereignty of the state. The harmonious combination of human values and the capabilities of artificial intelligence is becoming the most important task of our time.

Keywords: new Uzbekistan, digital global economy, global institutional economy, entrepreneur, sustainable development, development strategy, IT park, family, mahalla, state, society, strategy.

Global institutsional iqtisodiyot rivojlanayotgan hozirgi davrda mamlakat mustaqilligini saqlash va abadiylashtirish, barqaror rivojlantirish nazarda tutilgan muhim umumiy maqsadimiz hisoblanmoqda. Mamlakat aholisini ma'naviyati va ma'rifatparvarligini yuksaltirishda kelajak avlodni teran fikr egasi shaxsni, oila, mahalla, davlat va jamiyat uyg'unligini chambarchas bog'lab olib boradigan, dunyoqarashi keng, qadriyatlarga sodiq va milliy barqaror rivojlanishni amalga oshirishga qodir bilim va ko'nikmaga ega, tajribalardan xulosa chiqara oladigan, to'g'ri qaror qabul qiladigan, bajaradigan har bir amali bilan o'z ishtiroki va mavqeyini qo'yilgan maqsadimiz bilan qo'shib olib boradigan izlanuvchan, tashabbuskor, tadbirkor va ijodkor irodasi mustahkam komillikka intiluvchan yosh avlodni tarbiyalash muhim ahamiyat kasb qilmoqda. Inson moddiylikka ruju qo'yganligini e'tiborga oladigan bo'lsak, yashab turgan makonida va zamonasida sodir bo'layotgan voqea va hodisalar rivoji uning dunyo qarashini salbiy o'zgartirishga olib kelishi mumkin. Ammo bunday holat biz tarbiyalayotgan yosh avlodlarimizga xos bo'lmagan tushuncha va tamoyillar jumlasiga kiradi. Chunki bugungi kunda davlat rahbari tashabbusi va ilm-fan sohiblari, keng jamoatchilik tamonidan ta'lim va tarbiya uyg'unligini ta'minlash va rivojlantirish borasida juda

salmoqli islohotlar va tushuntirish, targ'ibotlar olib borilmoqda. Jumladan, "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 28.01.2022-yildagi PF-60-sonli Farmoni, "O'zbekistonning madaniy merosini saqlash va uni jahon miqyosida targ'ib qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-6270-sonli Qarori 2023-yil 15-dekabrda, "Ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-oktyabrda PF-6097-son Farmoni kabi qonun osti hujjatlarning qabul qilinishi, amaliyotga keng jalb qilinishida davlat dasturlarini ilmiy asosda ishlab chiqilishi kelajak avlod dunyoqarashini shakllantirish orqali ruhan tetik, jismonan baquvvat va ilmiy etuk shahsni, ma'naviyati yuksak va ma'rifatparvar ajdodlarimizning zamonaviy bilim va ko'nikmaga ega izdoshlarini tarbiyalashdek mas'uliyatni va majburiyatni talab qilmoqda. Shuningdek, mamlakatimizni raqamlashtirish borasida olib borilayotgan islohotlar raqamli texnologiyalarni keng joriy etib, mintaqaviy "IT-NUB"ga aylantirish borasida quyidagi yo'nalishlarni rekonstruksiya va modernizatsiyalashni nazarda tutadi. Barcha aholi punktlarini internet bilan to'liq qamrab olish va uning tezligini 10 barobar oshirish, xalqaro internetga ulanish tezligini 5000 Gbit/s.ga etkazish, optik tolali aloqa liniyalari va keng polosali ma'lumot uzatish tarmoqlarining qamrovini 100 foizga etkazish borasida olib borilayotgan islohorlar, IT xizmatlar va dasturiy mahsulotlar eksporti hajmini 5 milliard dollarga oshirishni talab qilmoqda. Buning uchun oliy ta'lim va oliy ta'limdan keying kadrlar tayyorlash tizimida yangi zamonaviy yo'nalish va mutahassislar tayyorlashning keng qamrovli tizimiga moslashishni talab qilmoqda. Yosh avlod ta'lim va tarbiyasiga o'rta maktabdan internet tarmog'idan foydalanish madaniyatiga o'rgatish va samarali foydalanishning "oil-maktab-mahalla" triadasini mustahkamlashni taqozo qilmoqda. Dastlabki IT-dasturlari yaratilishi va uning xususiyatlari, kelajakda undan olinadigan daromadga qiziqtirishning samarali usul va uslubiyatlari, texnologiyalarini sodda yoshga mos tartib tmoillarini joriy qilishni talab qilmoqda. BMTning Elektron hukumat reytingida top-30 talikka kirish istiqbolni belgilanishi, IT-park rezidentlari sonini 10 barobar, ular tomonidan ko'rsatilgan xizmatlar hajmining yalpi ichki mahsulotdagi ulushini 2,2 foizdan, yaratilgan yangi ish o'rinlari sonini 100 mingtadan oshirishni nazarda tutadi. IT-parkda xorijiy kompaniyalar uchun "Raqamli texnologiyalar xalqaro markazi"ni tashkil qilish orqali xorijiy kompaniyalar vakolatxonalarini sonini 1000 taga, startap loyihalarni IT-parkning akseleratsiya (rivojlantirish) dasturi orqali qo'llab-quvvatlash yo'li bilan milliy bozor kapitallashuvini 1 milliard dollarga teng birinchi (Unicorn) startap loyihasini yaratilishini ta'minlashni talab qilmoqda. "Raqamli hukumat" dasturi doirasida 300 ta ustuvor loyihalarni ishga

tushirilganligi maqsadga erishish borasida yaratilayotgan shart-sharoitlar hisoblanadi. Toshkent shahri, Qoraqalpog'iston Respublikasi va viloyatlar markazlari hamda eng chekka hududlargacha beshinchi avlod aloqa tarmog'i bilan qamrab olishni nazarda tutadi. Xalqaro ahamiyatga ega avtomagistral yo'llarni to'liq mobil internet bilan ta'minlashni amalga oshirish vazifalari belgilab olingan[1,4]. Yuqori tezlikka ega internetning joriy qilinishi iqtisodiyotning barcha saholarida sun'iy intellekt rivojini ta'minlashga keng yo'l ochib beradi. Jahondagi rivojlangan mamlakatlarning bu borada ancha ilgari, YaIM tarkibida sun'iy intellektning ulushi yildan yilga ortib borayotganligi uning qanday tez va samarali rivojlanayotganli va undan olinadigan daromadning o'shayotganligini anglatadi.

International Data Corporation (IDC) tadqiqot analitik korporatsiyasining taqdim qilgan ma'lumotlariga ko'ra sun'iy intellektning jahon bozoridagi ulushi 2020 yilda 47 milliard dollardan iborat bo'lgan bo'lsa, 2025 yilga kelib 36818,6 milliard dollarni tashkil etishi e'tirof qilinmoqda. Sun'iy intellekt judayam keng tarqalayotgan yo'nalishlari sifatini boshqarish, diagnostika va davolash tizimlari, mijozlarni qo'llab-quvvatlash xizmatlari, axborot sohasida firibgarlikka qarshi kurashish - kibirxavfsizlik saholari hisoblanadi [2,7]. "Accenture" 51 xalqaro kompaniya tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlarda 12 ta iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlar 16 ta sanoat tarmoqlari sun'iy intellekt taxnologiyalarining joriy qilinishi samaradorligi o'rganilgan. Tadqiqot natijasi sun'iy intellektning salohiyati 2035 yilga borib yuqoridagi mamlakatlarda daromadlar 38% ga, o'rganilgan tarmoqlarda qo'shilgan qiymat 14 trln. dollarga o'sishi bashorat qilingan [3,8].

1-jadval.

Ayrim mamlakatlarda sun'iy intellektning joriy qilinishi natijasida 2035 yilga o'sish bashorati (yalpi qo'shilgan qiymatning o'rtacha o'sishi.% da) [4,8]

t/r	Mamlakat	1	2	3	t/r	Mamlakat	1	2	3
1	AQSH	2,6	4,6	35	7	Avstriya	1,3	3,0	30
2	Finliyandiya	2,1	4,1	36	8	Fransiya	1,7	2,9	20
3	Buyk Britaniya	2,5	3,9	25	9	Yaponiya	0,8	2,7	34
4	Shvesiya	1,7	3,6	37	10	Belgiya	1,6	1,7	17
5	Niderlandiya	1,6	3,2	27	11	Ispaniya	1,7	2,5	11
6	Germaniya	1,4	3,0	29	12	Italiya	1,0	1,8	12

Izoh:

1 – Sun'iy intellekt joriy qilinmagan holda iqtisodiy o'sishning bashorati;

2 - Sun'iy intellekt joriy qilingan holda iqtisodiy o'sishning bashorati;

3 - Sun'iy intellekt joriy qilingan holda mehnat unumdorligining o'sishi (%).

Mamlakatimiz iqtisodiyotini raqamlashtirish asosida inson omilisiz bajariladigan faoliyat turlarini rivojlantirishga erishish iqtisodiy o'sishni ta'minlovchi eng ishonchli vositasi hisoblanib, korrupsiyani, xufyona faoliyatni tugatishning samarali usuli hamdir. Buning uchun qadrlar tayyorlash tizimini isloh qilishning zamonaviy tamoillarini joriy etishda jadid bobolarimiz hamda 1-renesans ajdodlarimiz bizga qoldirgan milliy merosidan to'liq foydalana oldigan ilmiy salohiyatli mutahassislarni tayyorlash tizimini rivojlantirishni talab qilmoqda. Bu borada salmoqli institutsional islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, "Ta'lim to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonuni, "Qadrlar tayyorlash milliy dasturi" va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ma'muriy islohotlar doirasida oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar sahosisda davlat boshqaruvini samarali tashkil qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2023-yil 4-iyuldagi PQ-200 sonli qarori, "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 28.02.2022 yildagi PF-60-sonli Farmonida, 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojatnomasida belgilangan vazifalarga muvofiq aholining hayot darajasini yanada yuksaltirish, ta'lim sifatini ilg'or xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish, barqaror iqtisodiy o'sishga erishish hamda kambag'allikni qisqartirish borasidagi islohotlarimizni yangi bosqichga olib chiqish maqsadida [5,4], "Atrof-muhitni asrash va "yashil" iqtisodiyot yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturini belgilangan vazifalarni, "O'zbekiston-2030" strategiyasi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 11.09.2023 yildagi PF-158-sonli Farmonida 5 ta utuvor yo'nalish doirasida 100 ta maqsadni amalga oshirishda: barqaror iqtisodiy o'sish orqali daromadi o'rtachadan yuqori bo'lgan davlatlar qatoridan o'rin olish; aholi talablariga va xalqaro standartlarga to'liq javob beradigan ta'lim, tibbiyot va ijtimoiy himoya tizimini tashkil qilish; aholi uchun qulay ekologik sharoitlarni yaratish; xalq xizmatidagi adolatli va zamonaviy davlatni barpo etish; mamlakatning suvereniteti va xavfsizligini kafolatli ta'minlash kabi g'oyalarni hamda 100 ta maqsadni amalga oshirishda ta'lim tizimini isloh qilish va yangi bosqichga olib chiqilayotganligi muhim ahamiyat kasb etmoqda [6,6].

Mamlakat mustaqilligining hozirgi davrida uchunchi renesans avlodlarini ta'lim va tarbiy uyg'unligini ta'minlagan holda milliy an'analar va qadriyatlarni e'tiborga olib, amalga oshirilayotgan islohotlarni chuqurlashuvi institutsional muhitni yangi pog'onaga olib chiqmoqda. Bunday natijaga erishishda oliy ta'lim

tizimida mustahkam bazis va ustqurmaning yaratilganligi maqsadga erishilayotganlikni namoyon qilmoqda. Jumladan oliy ta'lim sohasidagi O'zbekiston Respublikasi qonun va qonun osti hujjatlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritilishi tizimni yangi bosqichga olib chiqdi. Oliy ta'limda davlat, xususiy va davlat sherekchiligi asosida 220 ga yaqin oliy ta'lim muassasalarining shakllanishi, sohada yangi yo'nalish va mutahassislarni tayyorlash imkoniyatini shakllantirdi. 1991 yilda mamlakatda bitta universitet va 25 taga yaqin institut bo'lgan, 150 ta mutahassislik bo'yicha 120 mingtagacha qabul kvotalari bajarilgan. 1992-yildan oliy ta'lim muassasalari 59 tani 200 ga yaqin mutaxassislikda 200 mingga yaqin talaba tahsil olgan bo'lib, ularga 2,8 ming fan doktori, 16,1 ming fan namzodi ta'lim bergan, sohada 46 ming kishi band bo'lgan. 2016 yilga kelib oliy ta'limda bakalavr va magistrlar tayyorlashning Evropa tizimi joriy etilib, 76 ta oliy ta'lim muassasalarida 850 yo'nalish va mutaxassislik bo'yicha 300 mingdan oshiq talaba tahsil olgan. Bundan tashqari, 14 ilmiy-tadqiqot laborato'riya tashkil qilingan, 296 tasi qayta jihozlangan bo'lib, davlat buyudjetidan 277 milliard so'm sarflangan. Shuningdek, turdosh mutaxassislar qo'shib yuborilgan, ijtimoiy sohada ehtiyoj qolmagan deb hisoblab, bakalavr yo'nalishlari 228 tadan 165 taga, magistratura mutaxassislari 1200 tadan 500 taga kamaytirilgan. 2023 yilga kelib oliy ta'lim muassasalari 65ta davlat, 50ta davlat sherikchilik va qo'shma dasturlari negizida, 10-15 ta horijiy, 100 taga yaqin NTMLari faoliyat yurgizib, bakalavr yo'nalishlari soni 139 tadan 195 taga, magistratura mutaxassislari 1145 tadan 1395 tagacha ko'payib, tahsil olayotgan talabalar 1 mln. 300 mingtani tashkil qilib, ilmiy salohiyat 45% ga o'sganligini namoyon qilmoqda.

Mamlakatda oliy ta'lim tizimida amalga oshirilgan institutsional islohotlarning natijasi hisoblanadi. Shuningdek, bozor iqtisodiyoti talablariga har tamonlama mos keladigan, chuqur bilim va ko'nikmaga ega, ilmiy salohiyatli jahon mehnat bozorida xorijiy davlatlar qadrlari bilan keskin raqobatlasha oladigan, xalqaro standartlar talablari darajasidagi ilmiy salohiyatga va amaliy tajribaga ega qadrlar tayyorlash tizimi barqaror rivojlantirishni talab etmoqda. Bundan tashqari qadrlar tayyorlash tizimini isloh qilishning zamonaviy tamoillarini joriy etishda jadid bobolarimiz hamda 1-renesans ajdodlarimiz bizga qoldirgan milliy merosidan to'liq foydalana oldigan ilmiy salohiyatli mutahassislarni tayyorlash tizimini rivojlantirishni talab qilmoqda. "Avesto" keltirib o'tilgan "ezgu fikr", "ezgu so'z", "ezgu amal" ychlikning "komil inson"larni tarbiyalash va mutahassis sifatida shakllantirishdagi ahamiyatini oshirishni talab qilmoqda. Insonning ijodkorligini oshirishning asosiy omili uning mustaqil faoliyati, internet tarmoqlarida sun'iy intellekt va zamonaviy rivojlanishga qarshi yo'g'irilgan g'oyalarga "ezgu fikr",

“ezgu so‘z”, “ezgu amal”lari bilan manbalarga tayanib mustaqil javob qaytara oladigan kuchli, irodali va jasoratli yosh avlodni tarbiyalash muhim hisoblaniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. <https://oefen.uz/uz/documents/avesto-tarihiy-manba-sifatida/>
2. <https://gov.uz/>
3. Mirziyoev SH.M. “Ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-oktyabrdagi PF-6097-son Farmoni. Toshkent – 2022-y. <https://lex.uz>
4. Mirziyoev SH.M. “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 28.02.2022-yildagi PF-60-sonli Farmoni. Toshkent – 2022-y. <https://nrm.uz>
5. Mirziyoev SH.M. “O‘zbekistonning madaniy merosini saqlash va uni jahon miqyosida targ‘ib qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 2023-yil 15-dekabrdagi PQ-6270-sonli Qarori. Toshkent- 2023 y. <https://lex.uz>
6. Mirziyoev SH.M. ““O‘zbekiston-2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 11.09.2023-yildagi PF-158-sonli Farmoni. Toshkent- 2023 y. <https://lex.uz>
7. What is AT? A theme report based on the 1st meeting of the All-Party. UK: House of Commons. Committee Room 15, Parliamentary Group on Artificial Intelligence [APPG AI] 20March 2017. P.14.
8. Purdy M. How AI Boosts Industry Profits and Innovation / M. Purdy, P. Daugherty. Accenture, 2017. PP.3,6-7.

AQL – INTELLEKTUALLASHUV JARAYONIDA RAQOBATBARDOSH ZAMONAVIY SIKL

*Nishonov Sarvar Jasur o‘g‘li,
Toshkent Kimyo xalqaro universiteti,
Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasida dotsenti, v.b., falsafa fanlari bo‘yicha
falsafa doktori (PhD)
sarvar0202pm@gmail.com*

Annotatsiya

Mazkur maqolada global intellektuallashtirishning zamonaviy davri uni tadqiq etishni, noosferani boshqarish tizimida, faoliyat va ta‘lim tizimlari mazmunida to‘g‘ri va o‘z vaqtida aks ettirishni talab qilmoqda. XX asr o‘rtalarida kompyuterlarning yaratilishi bilan boshlangan, kompyuterlashtirish, axborotlashtirish, internet, sun‘iy va gibril intellektlar, virtual olamlarni yaratish va rivojlantirishni o‘z ichiga olgan global intellektuallashtirishning tubdan yangi